

որով ծագած են՝ ըստ մեր կարծեաց՝ ձև — ձԶ
 Հատածները: Գեորգայ մէջ կը կարգանք յեր-
 կնից ձայն գալու պատմութիւնը, նման խօսք մը,
 որ նախնական Ագաթանգեղոյ մէջ կար, կըր-
 նայ առիթ տուած ըլլալ շնչիւ հոս գրուած
 անկապակցեալ տեւեմն յօրինման, որուն մէջ
 բնական է որ նախնական բնագրին շատ խօսքերը
 գնտեղուելու էին: Դպրանկանին շնչանշօյր ինձ
 կկեղեցիս, խօսքը կրնար հիմն ըլլալ վկայարա-
 նաց պատմութեան (էջ 568—572) գրուելուն,
 որ կրկնութիւն է յետոյ (ի ձԶ) — անշուշտ ի
 բնական տեղումը — գրուած պատմութեան: Եւ
 վերջապէս Գեորգայ Հատածին բաշխութեան
 պատմութեան մէջ միայն առջի ու յետոյ բաշխու-
 թիւնը յայտնի էր գրուի, առիկայ կրնար հիմն
 ըլլալ էջ 573 գրուած ոտից առ ձեռնաց մասնա-
 կան բաշխութեան: Այսպէս ուրեմն ձև — ձԶ
 Հատածները կարծեմք՝ ընդլայնում են նախնա-
 կան բնագրին, որով շնչիւ հոս տեղ Գեորգայ
 վկայութեան նման խօսք մը կը գտնուի առ Ա-
 գաթանգեղոյ: Դ

Դ Նոյն իսկ տեւեմն այլեւայլ մասերն իրարու հետ
 կապ չունին, բայց մասնաւոր էջ 567, որ կարծեմք նախ-
 նական բնագրին կը վերաբերէ:

Եւ որովհետեւ առջի ու յետոյ բաշխութիւնը պատ-
 մանելով, հարկ եր ուրիշ Հատածներ ալ գրուէին, որոնց
 մէջ միւս մնացեալ մասունքը բաշխու էին, կը գտնենք իրօք
 Ագաթանգեղոյ մէջ բաշխութեան աստիճանաբարութիւն
 մը եւ երեք այլեւայլ մասնական բաշխութիւններ. (էջ 550,
 574 եւ 580) Գրեմ կարծեմք որ նախնական բնագրին մէջ
 վերջին միայն ըլլաւ, որ, անուանաւոր այլ խառնուրդեր
 կնկարարուին: Այս բաշխութեանց հետ անհամեմատ կա-
 պուած էր ինքնապարկ իրողութիւն՝ կնկարարաց ստորա-
 գրութիւնը, որ արգելաբէս ալ իւրացանելու բաշխութեան
 սիրելի այլեւայլ ձեւով կրկնուի կը գտնենք, որով
 568—588 էջերու մէջ 6 ապագա կը կրկնուի այս ստորա-
 գրութիւնը: Գրեմք յանդուգն հետեւութիւն մ'ալ հետեւ-
 եալը Համարուի: Այս այլեւայլ բաշխութեանց յօսին պա-
 տաւաստ ըլլաւ: Եղան կրնայ ըլլալ սա խօսքը (էջ 550, 71).
 Իրից Երանկայն Բարդղիմէոս յայտնաւ Կապեղ ինքրք
 յամենապարզէն էլ Եստուծոյ ու ի նառի՝ չվիզողորտ-
 նաց Տաճարանեց բաշխութիւն, այլ զմեզ անհրաժեշտ
 Եւրոպոսիոսիոսիան շխոհագրիւն, Այս պարբերու-
 թեան նոյն է Գեորգայ յիշած խօսքն հետ, ինչէն հառա-
 գիրք ի բաց յայտարար, որպէս կրնայ յայտնալ ըլլալ
 որպէս զի այն կապակասոր մասնական բաշխութիւնները
 կապուէին նախնական եւ յաւորք խօսքին հետ:

Ի ինչէլ որ Գեորգայ յիշած խօսքինեց Համա-
 պատասխանող Ագաթանգեղոյ մասերն ու միայն ճշգու-
 թեամբ կը նշանակէ, ստան եւ չգտնուի Համապատաս-
 խանող պարբերութիւն մը, այլիւս էլ մանաւորապէս չըն-
 նենք: Ինչպէս ինչպէս որ Գեորգայ այս Հատածին
 համապատասխանող մասն ինքն աղբիւրներէ միայն կարելի
 է հասարկել, առաջին մասն Ագաթանգեղոյն, իսկ մնա-
 ցեալն ալ կը կարծեմ որ լատիններէ գտնուած Լատաւորի
 կնիստագրութեան մը միայն, որը Բուլղանիտեան Հրատարա-
 կեցին: (Հմտ. Acta sanctorum Septembris, Tomus VIII.
 cap. 11. § 36. p. 411.) Այս կնիստագրութեան մէջ կը կար-
 ցանք. «Eum cum compasset orationem, apprehendens ma-
 num regis signo crucis facto eum a daemonio liberavit.»
 Եւր ինչէլ կը կարծեմ որ Գեորգայ յիշած խօսքին վեր-
 ճին մասին Համապատասխանող միայն այս խօսքն գտնուի,
 ուստի թէ Գեորգայ տեսած աղբիւրն այս կնիստագր-
 ութիւնն ալ գրուէ: Արեւ հետեւութիւններն ալ կը հանձ-
 ինքն, այսպէս, թէ այս լատիններէ կնիստագրութեան բնա-
 գրին յուշանքն ըլլալ, որ Գեորգ տեսած է, ի թէ թե-
 րեւստեան այս յուշանքն բնագրի Տպիքներէ մը ծարպմա-
 րած ըլլալ, եւ որովհետեւ (կը յայտնէ ինչէլ) Գեորգ
 յայտնի կ'ընէ թէ ինչ կնիստագրութեան ջառգած է, կը հե-

նթէ նաեւ այս ամենայն ընդունելու չըլ-
 լանք, գէթ այն չէնք կրնար ուրանալ որ այս
 Հատածներն իրօք յաւելուածներն կը բովանդա-
 կեն, եւ թէ հոս ալ կը գտնենք այնպէս առջի-
 Կեանք Կեանքեր: Ասան զի միայն այնու ենթա-
 դրութեամբ՝ թէ Ագաթանգեղոյ այլեւայլ աղ-
 բիւրները միեւնոյն դէպքն ի հարկէ սակաւ ինչ
 այլայլութեամբ կը բովանդակէին եւ թէ հաւա-
 քողն զանոնք ի մի ձուլած է, — այսու ենթա-
 դրութեամբ միայն կը մեկնուի այն պարագայն որ
 այս Հատածներուն մէջ միեւնոյն դէպքերն այն-
 չափ անգամ կը կրկնուին այլեւայլ կնկարարա-
 նօք: Այսպէս եւ կամ այնպէս՝ Գեորգայ այս
 յիշած Ագաթանգեղոյ Հատածը մեծ նշանա-
 կութիւն ունի անոր աղբերաց բնութեանը: Եւ
 թէ Գեորգ աւելի ընդարձակօրէն ջառգած ըլլալ
 իւր տեսած բնագիրը, աւելի հետաքրքրական
 հետազոտութեանց նիւթ կը գտնենք: Մենք
 այս վեց մանր Հատախոստող բնութեանը
 միայն կրցանք ցուցնել ծանրակշիռ կէտ մը, ու
 բուն առաւել բնութիւնը կը իրողութեւ անոնց,
 որոնք մասնաւորաբար կը զբաղին Ագաթանգե-
 ղոյ բնութեանը:

(Ըրումնախելի)

4. 8. 8.

ԳՆՏՄԱԿՆ

ԻԵՄԱՏԱՆ ԵՎԵՐԵՆՈՅ ՄԱՅՈՒԼԵՆ

(Ըրումնախելի)

Ինչէն այս վճռով վիճանալ յարաբերու-
 թիւնքն գլխաւոր մասանց մէջ որոշակի որո-
 յանցան, առաջին այնու հետգրին տարակոյր
 չընձուցան, մասնաւոր նորքն ալ ծագեցան: Կ'ե-
 րեւալ թէ այս վճռով հին վեճն եւ ոչ իսկ կարճ Ժա-
 րանակի մը համար ընդհատած է. վառ զէ արդէն
 1613 ինչ աղաւորն առ թիւ մը ստիպեցան հիւպա-
 տանող հրամայել, որ իրենց եւ Հայաց մէջ միաբա-

սեւի որ թէ Ագաթանգեղոյ եւ թէ այս լատիններէ մի-
 նոյն Հատարակի — հարկէն կամ յուշանքն — աղբեր
 բոլորած են, եւ այլ այսպիսի կնիստագրութիւններ: Նոյն
 մը այս ինքնորդ Համար ամենին նշանակութիւն ունին,
 թէ զի այն հիմն, որուն վրայ յիշեալ են, այսինքն թէ
 Գեորգայ այս Հատածն նման խօսք մը միայն լատիններէ
 կնիստագրութեան մէջ կը գտնուի, սակայն էլ լատիններէ
 այս յիշեալ Հատածն ամենեւին ի նմանի տարուի, գէթ
 Ագաթանգեղոյն այն խօսքը որ մենք վեր Գեորգայ հա-
 տածին համամա գրին, լատ աւելի նման է քան թէ այս
 լատիններէ: Այս լատիններէ գրութեան յուշանքն տես-
 ցին հրատարակել Բոլ ու Լատաւոր ինչ Ագաթանգեղոյ
 յիշ. Թարգմանութեան հրատարակութեան՝ իրեւ. յա-
 եւած: Die Akten Gregors von Armenien unter ausf. (էջ
 89—120) եւ այն երբեք ինչպիսիք համամասութեան
 Եւրանքն կնիստագրութիւն հրատարակած է նաեւ Յ. P.
 Migne, Patrologiae Graecae completus. Series graeca
 CXV: Symeonis Logothetae cognomine Metaphrastes
 opera omnia, Tomus II, pp. 993—996.

նութիւն եւ հանգարտութիւն ըլլայ, առ որ՝ ըստ իւր կարծեաց՝ ըստ բաւականի խնամ տարած է կանխաւ. եւ յաջորդ տարին հիւպատոսը նոյն իսկ յանդիմանութիւն առին թագաւորէն, երբ երկու Լեմպերկիի Հայք, որոնքմէ մին առ եւտարական իրաց մէջ, իսկ միւսն իրեն թագաւորն թագաւորին ծառայութեան մէջ էր, արտոնած էին թագաւորին, որ իրենց կ'արգելուէ չուր առնուէլ աղքէն մը, որմէ ի հնուց սովոր էին առնուէլ։ Ասէ՛ք թէ մ'ետքը թագաւորին ականջը հասաւ՝ որ հիւպատոսաց եւ Հայոց մէջ վեճ կայ, թէ արգելքը գերմանական իրաւանց մըլլին կրնայ հիւպատոսաց եւ Ասագանւոյն հետ առնել իրացոյց մէջ Լեմպերկի Հայոց վրայ դատաւան ընել եւ դատաւարաւ։ Թագաւորն այն Յայապարտութեան մէջ, զոր առաւ 1518ին Դատարարաց կիրարկելէն նախորդ շաբաթի օրն, (10 Ապրիլ) որ եւ ի գիտութիւն Հայոց՝ 1510ին վճիռն ստորոջ ըստ առ բաւ կը բովանդակուի, կրնից դարձեալ՝ որ նոյն վճռոյն մէջ դրած չորս զեպքերուն մէջ միայն, քորնք դարձեալ մի առ մի յառաջ կը բերէ, Հայք քաղաքին մըլլին, փոխ հիւպատոսին, հիւպատոսաց եւ Ասագանւոյն առնել առնել առ բատանող քաղաքացւոյն գերմանական Մակտեպուրկան իրաւանց համեմատ պատասխանել պարտական են եւ վերջիվերջ վճռոյն անայլ։ Բայց որովհետեւ փոխ հիւպատոսն եւ հիւպատոսը առնել իրացոյց մէջ ի Պատ հայ իրաւանց եւ սովորութեանց եւ ընդգէ՛մ թագաւորական կարգադրութեանց կը խառնուէին եւ անո՛վ Հայքը կը ներշնչէ, մի անգամ ընդ միշտ հրամայուեցաւ, որ Հայք յիշեալ չորս զեպքերէն զառ՝ ուրիշ մանր իրացոյց մէջ քաղաքին մըլլին առնէլ հրաւիրուին. իսկ առիկայ առնել այսպիսի զեպքերը Հայ առեւին կոնձնէ այնու, որ Հայոցմէ վեց ծերադպիւններ յանշէ, որոնք իւր Ասագանւոյն տեղ իրեն հետ դատի նստին, եւ ինքն այնու հետեւ անձամբ գլխաւոր թաղուտեան երթայ, աւ քաղաքին ուրիշ դատերն ալ կը կատարուին, եւ այն Ասագանւոյն հետ Հայ իրաւանց որոշման եւ սովորութեան համեմատ դառն եւ վճռէ այնպէս՝ ինչպէս որ յիշեալ վեց Ասագանին իւր կը դատէ։ Այսպիսի վճռոյ մը դէժ բոլորը Հայ իրաւանց որոշման եւ սովորութեանը համեմատ՝ պիտի ըլլայ ոչ թէ առ բարձրագոյն գերմանական ատեանն, այլ առ ինքն թագաւորն պիտի ուղղուէ։ Պատմական դրամն, որ Հայ առեւին կը վճարուի, մըլլին վեց Ասագանւոյն հետ, որ իրեն եւ իւր Ասագանին իրեն ամօնականից կ'ըլլան, այնպէս պիտի բաժնէ, ինչպէս գերմանական ատեանն Ասագանւոյն հետ կը բաժնէ։ Որպէս զի փոխ հիւպատոսն, հիւպատոսը, մըլլին եւ երգուեալք քաղաքին իրաւանց հակառակ Հայոց խնդիրներուն լիառուօրէն, սովորական զբաժնէ 200 մարք սուգանքը կը սպասնայորի, որ տերութեան արեւիզ պիտի վճարուի, եթէ այս կարգադրութեան գէժ գործուի։ Բայց Հայք եթէ ներգութիւն կրնէ, նախ հիւպատոսները պիտի յորդարեն՝ որ իրենց իրաւունքը չընտանայորն. եթէ այս յորդարն ուղարկուին ըլլայ, ամբաստանութիւնը Լեմպերկի կուտակին

կամ անոր տեղապահին առջեւ պիտի հանուի։ Բայց Հայք ալ յիշեալ պատժոյն կ'ենթարկուին, եթէ յիշեալ չորս իրացոյց մէջ յանձն չառնան գերմանական ատեանն առնել պատասխան տալ եւ անոր վճույն անսալ։ Դարձեալ իր սահմանով՝ որ հիւպատոսը արեւելք զննէ թագաւորական տրոյց անփոյթ ետողներու եւ մըլլին ու վեց Ասագանին հետ Հայ իրաւանց դատաւարակոյց բռնաւ տարկման։ Միեւնոյն ժամանակ թագաւորն հաստատեց նաեւ մշտնջողութեան Բի արտօնութիւնն, որ կոտակաց եւ Հայ մըլլին մագանանանոյն կը հայէր։ Ասոր վրայ անմիջապէս վեճ ծագեցաւ, թէ արեւելք մըլլին Հայ Ասագանւոյն հետ քաղաքին Ասագանւոյն ամօնականութեան վրայ պիտի վարէ դատը, թէ ուրիշ տեղը։ Ննդիրը բաւական կարեւոր երեւցաւ, մինչեւ թագաւորական նոր որոշում մը արուեցաւ նոյն տարին՝ Պետականից շորեշարութիւն, որ կը սահմանէր թէ մըլլին Հայ Ասագանւոյն հետ թէեւ գլխաւոր թագաւորական տեղն ունի, բայց ոչ թէ քաղաքին Ասագանւոյն սովորական ամօնականութեան վրայ, այլ նոյն տեղին մէջ առ այս սահմանեալ տեղ մը պիտի վարէ դատը։

Ասէ՛ք թէ մ'ետքը գեպք մը հանդիպեցաւ, որ առիպեց զմագանւոյն նոր եւ աղաղ միջոյնից գործադրել՝ անրեզհատ ծախակոյ կուխներուն վերջ մը տալու համար։ Հայ մը, իմաշքոյ Գիւնիտովն անուամբ, քաղաքացի քրիստոնէս կ'ըլլէր մը հետ գործած երկայնարեւոյ շուէրէնս պատմառաւ առ բատանուեցաւ։ Հիւպատոսաց եւ քաղաքին Ասագանւոյն առեւին ինչպիսի իւր առեւին առաւ, երկուքն ալ արբաղդութեան հետ համար մահուան դատապարտեց եւ նոյն պատիժն երկուքն վրայ դործագրեց։ Ասոր վրայ Լեմպերկի Հայ հատարակութիւնը թագաւորն եւ անոր ատեանին առնէլ բատանութիւն հանց ընդգէ՛մ փոխ հիւպատոսին, հիւպատոսաց, մըլլին եւ Ասագանւոյն, եւ թագաւորն իւր քննելէ ետեւ՝ 1518 Օգոստ. 18ին հետեւեալ դատապօշխուր տուաւ. «Որովհետեւ Հայոց արուած արտօնութեան մէջ հիւպատոսաց եւ Ասագանւոյն Հայոց մօտին ունեցած իրաւաբանութիւնը միայն Հայ յայտնապէս միջոյնն չորս իրացոյց վրայ կը տարածուի, իմաշքոյն գէժ գործադրուած ընթացքն ապօրինաւոր կ'երեւայ եւ նոյն արտօնութեան ներսակն բռնաւարակութիւն է։ Անոր համար ամբաստանեալք սպասնայեալ 200 մարքի պատժոյն տակ կ'իյնան։ Եւ որովհետեւ նաեւ Հայոց անիրաւութիւնն եղաւ, անոր համար Հայոցմէ առնել մէկուն, որ քաղաքին մէջ սեպական տուն մը եւ սեպական արուեստ սնէր, Մակտեպուրկանն իրաւանց համեմատ 12 շաբաթուան միջոյնի մէջ սովորական զբաժնէ 20 կրոն իրեն պատիժ կամ հատուցու՛մ արուի ոչ։ Դարձեալ կը վճռէ թագաւորն, որուն գործն է ըստ Մակտեպուրկանն իրաւանց՝ պաշտօնական իշխանութեան զեղծմանց պատիժն որոշել, որ իմաշքոյն գլխին իրեն տուեցանք, որուն որդին կ'աղպի եւ տուեցանք կը պատնշէ, փոխ հիւպատոսն եւ հիւպատոսը բանտարկուին։ Որպէս զի թէ՛ ասոնք եւ թէ՛ այլք նշան

1 Acta Tomiciana, tom III. No. 405, 406.

1 Zubrzycki, I. c. 144.

մ'անճնան, թէ ինչպէս պէտք են վարուիլ իրենց պաշտամանց մէջ թապաւորական արտօնութեանց եւ այն անձանց հետ, որոնք իրենց իրաւարանութենէն ապստ են: Բայց որպէս զի ամէն երկրպագութիւն, որ այժմ՝ այն արտօնութեան մէջ կ'երեւայ, ի բաց վարանքի, թապաւորի մեծաւոր քնդհանուր ժողովք մէջ իւր խոչընդոկանաց հետ նոյնին մարմնութիւնը պիտի տայ: Եւ որովհետեւ անոր մէջ որոշուած է նաեւ՝ որ Հայք յիշեալ շորս գէպերէն զատ՝ ուրիշ ամէն ինչպէս մէջ իրենց իրաւանց համեմատ պիտի գտնուին, պէտք են այս իրաւունքն ունենան կամ լատին լեզուա՝ գրով նոյն ժողովքն բերել եւ թապաւորին ներկայացնել: Արեւելահայք՝ որովհետեւ երկու կողման ալ թապաւորին ներկայանալու ժամանակամիջոց մը պիտի որոշուի, Զերմայէն կը յորդորուին՝ որ իրարու հետ խաղաղութեամբ վարուին:

(Հարմարեցնելով)

ԼԵՃՈՒՐԱՐԱՆԱԿԱՆ

ՉԵՐՈՒՆԻՍՏՈՒԹԻՒՆ ԼԵՃՈՒՐ ԲԵՐԲՈՐԱՅՈՅ

Տեհայի երթնատարդ Հայագէտն Եփ. Զանուշ, որ Լեհաստանի Գուլթիի գաւառապետին համար յօրինած էր Հայ-լեհ-դպրոցներէն բառգիրք մը¹, 1887էն ի վեր սկսած էր նաեւ Արեւելացի արեւելապետական ուսումնալերելիքն մէջ² նոյն գաւառապետին ձայնագրութեան վրայ ընդարձակ հաստատմէ մը հրատարակել, որ նաեւ հեղինակին տարածած մատենանէն ետքն ալ շարունակուելով՝ անցեալ տարի վերջացաւ: Հեղինակին մատենանէն ետքը Արեւելացի նշանաւոր Հայագէտն Փր. Միլլեր առանձինն տեարաւա ալ հրատարակած է այս հաստատմէն այսու վերնագրով՝ Չայն-էթնո-լոգիկական-բաբարայն Գուլթիի Կլ-լեյն³։ Ետեւ Քառասունութն է Փրոֆ. Փրեյերէյն Միլլերէ. Արեւել, 1889. 80. 94 էջ⁴։

Հրատարակելն իւր յառաջարկութեան մէջ ի մէջ այլոց այսպէս կը խօսի. «Առաջինպէս գրութեան հեղինակն էր աւթիւն-լեհ ազգաւ երկտարար գիտնական մը, որ մեր (Արեւելացի) Համալսարանին մէջ համեմատական լեզուագիտութեան եւ ասորիական ասանական-ուսուցիչ կարգեալ էր, եւ յետոյ մեր Հայքերէնց Համալսարանին մէջ այս ծիպին ուսուցիչ պիտի գրուէր: Այս գիտնականն ունէր հազարապէս գիտութիւն

մը եւ իւր իրողութեան, որ եւ ի մէջ այլոց Հայքերէն լեզուի մակալութիւնն ընտրած էր իբրեւ նպատակ իւր լեզուաբանական հետազոտութեանը: Իւր գիտաւարութիւնն էր գլխաւորաբար այս հետազոտական լեզուին նոր բարձրանքը հետազոտել, ուստի սկսաւ այն բարբառն որ իբրեւ աւելի մեծաւոր էր, այսինքն Գուլթի (Արեւելական Կալի-ցիա) քաղցած Հայաց լեզուն: Իւր հաղագրական համոթեմանքն ըրած ուսումնասիրութեանն արդիւնքն է գրութեանն յառաջարկին մէջ յիշուած գործը, որ Բարբառն լեզուին գրութեանց մէջ հրատարակուեցաւ, եւ է բառգիրք այս (Գուլթիի) լեզուին, եւ սոյն այս գրութիւնն՝ որ նոյն բառաւորաց վրայ հիմնեալ ձայնագրութիւնն է: Պիտի յաջորդէր ընդարձակ քննութիւն մը այս լեզուին մեղադրութեան վրայ, բայց այս ծրագրին ի գրեւէ երաւ հեղինակին 1887 տարւոյ ամսուն՝ ուսումնական ուղեւորութեան ատենն ի Փարիզ 30ամեայ երիտասարդ հասակին մէջ մեռնելովն: Ամենայն ոք որ գծաբան երիտասարդ գիտնականին այս երկու գրութիւնը կը գործածէ, պիտի խոստովանի որ գիտութիւնը շատ բան կործնուց յանձին Տր. Զանուշի. կրնանք հաստատել թէ իւր Հայքերեաց անձակ շընչին եւ իւր ազգին համար այս կորուստ անփոխարինելի է:

Յ. Զանուշ իւր նոր գրութիւնը կը սկսի ներածութեամբ մը, որուն մէջ կը խօսի հին եւ նոր Հայքերէն բարբառներուն վրայ ընդհանրապէս, եւ ի մասնաւոր Գուլթիի լեզուին վրայ: Այս ներածութեան 7 էջ կը գրուէ, կը յաջորդէ բուն մարմինը (էջ 8—94), որ գաղթեալ երկու մասունք բաժնուած է: Առաջինը՝ «Չայնաւոր» (էջ 8—38) եւ երկրորդը՝ «Բալթաւոր» (էջ 38—94), Գրութեանն բուն մարմնին վրայ խօսելու բան մը չկայ, վասն զի լոկ ցանկ էր բառիկ կամ մասնաւոր թէ տեսն մը բառաբարբառութիւն: Գուլթիի լեզուին իւրաքանչիւր ձայնաւոր եւ բաղձայն գիրը կը ցուցուի՝ թէ հաւասար է գրաբարի այս կամ այն գրին հետ, եւ ապա էջերով կը արդիւնք օրինակներ Գուլթիի լեզուն քաղեալ, որուն գիմայը կը գրուի նաեւ գրաբարի համեմատական բառը: Հայքերէն բառերու ընթերցումն երոգայտեալ նշանաբանով ինչպէս նաեւ նշանակութիւնը գրուած է գերմաներէն: Ուստի եւ մասնաւոր մտադրութեան արժանի է միայն հեղինակին ներածութիւնը, որը պատշաճ կը դատենք թարգմանելով զինէլ հայ:

«Հին Հայքերէն գրաւոր լեզուն հետ անշուշտ նոյն իսկ հինգերորդ դարուն մէջ կենդանի էին շատ մը ժողովրդական բարբառներ, որոնք «գաւառական Հայքերէն լեզուն» բառական կը խոստրէին: Մասնաւոր թէ կը կարծուի՝ որ այս մասնաւորութեան ակզանները Հայ ազգն ուրիշ լեզուն մը կը խօսէր, որուն հետքերը մնացած են առաջին եւ նշանաւոր Հայ մասնաւորաց գործոց մէջ: Ինչ որ եւ երբ ժողովրդաց գաւառական Հայքերէն կոչուած լեզուաւ կը խօսէր չի գիտցուիր: Բայց եթէ իրաջ խօսուած է այս լեզուն բովանդակ Հայաստանի մէջ՝ — զեթ մեղադրութիւնն են շուրթն լով, — մեր թուականն յառաջ ըլլալու է այն:

¹ Իւր կենդանութիւնը տես Հալի-Արեւել. Ա. Տարի, 1887. Թի. 2. էջ 22—24:

² J. Hanusz, Sur la langue des Arméniens polonais. I. Mots recueillis à Kuti au bord du Czeremosz. Cracovie, 1886. 2 մաս. Հալի-Արեւել, 1887. Թի. 2. էջ 23:

³ Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Wien, I.—III (1887—1889).

⁴ Dr. Johann Hanusz, Lautlehre der polnisch-armenischen Mundart von Kuty in Galizien. Mit einem Vorwort von Prof. Friedrich Müller. Wien, 1889. Alfred Hölder. — Separat-Abdruck aus der Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes. Band I.—III.